

Een geokosmologische analyse

Over de ordening en betekenis van ruimte bij de Inca's

Hilvert Timmer¹, 2003

Publicatie in: Brandhout. Amsterdam, 2003, jaargang 1, no. 3

Niet elke civilisatie die doorheen de geschiedenis op aarde is voorgekomen heeft de ruimte geïnterpreteerd zoals wij dat tegenwoordig doen, namelijk als meetkundige grootte die is uit te drukken in heel precieze topografische kaarten (zie artikel elders in Brandhout). Een van de oorzaken hiervoor is dat het voor die volkeren vaak veel belangrijker is om het *nut* van de omgeving te benoemen. Zo is een dorre onvruchtbare vlakte voor bijvoorbeeld de huidige Zuid-Amerikaanse hooglandindianen -die elk aspect van hun leven hebben verbonden met de akkerbouw- gevoelsmatig altijd van kleine omvang en van geringe tijd om doorheen te reizen, ook al beslaat het in materiële zin een behoorlijke geografische afstand. Ruimte en tijd hangen hier dus niet alleen samen maar zijn -afhankelijk van het praktische nut- zelfs te bekorten of te verlengen. De voorouders van deze indianen, te weten de *Inca's*, pasten buiten deze nutsindeling ook andere maatstaven toe om hun omgeving in te delen. Deze maatstaven kwamen voort uit hun perceptie op Ruimte. In dit artikel wil ik laten zien hoe de *Inca's* de ruimte kwalificeerden aan de hand van hun visie op de kosmos, welke tenslotte een verregaand effect heeft gehad op de politieke en demografische organisatie. Maar laten we beginnen bij de organisatie van het grote rijk van de *Inca's*.

DE POLITIEKE ORGANISATIE ALS KOSMOS

Bij elk volk dat de *Inca's* overwonnen brachten ze de belangrijkste goden van deze volkeren met alle eer over naar de hoofdstuk Cuzco (in het huidige Peru) en incorporeerden ze de goden in het uitdijende pantheon van het grote rijk. De belangrijkste godheid bleef desalniettemin de Zon, de Vader van de *Inca's*. Deze zonnecultus was een uitvergroete afgeleide van de verering die de voorgaande civilisaties eeuwenlang hadden aangehangen. Er is één rijk dat zich erop mag beroepen het meeste invloed te hebben uitgeoefend op de volkeren die zich later in het Peruaanse laagland en de Andes hebben gevestigd. Dit is het rijk van *Tiwanacu* dat zich vanaf de Peruaanse kust tot diep in Bolivia uitstrekte en dat heeft bestaan van 1500 v.Chr. tot 1000 na Chr., waarna het politiek uiteen viel. We zullen verderop bemerken op welke manier de *Inca's* hebben verder gebouwd op de erfenis van dit rijk.

De *Inca's* kenden naast de Zon en vele lagere goden ook waarde toe aan de Aarde als moeder van de mensen. De Zon was echter onmiskenbaar de hoogste entiteit. De *Inca* -leider van zijn volk- was de vertegenwoordiging van de zonnegod op aarde en was derhalve onschendbaar en oneindig machtig. Hij huisde in Cuzco alwaar tevens de allerbelangrijkste Tempel van de Zon (*Korikancha* genaamd) stond. Deze tempel is ook vandaag nog te bezoeken, hoewel het gedeeltelijk is geruïneerd.

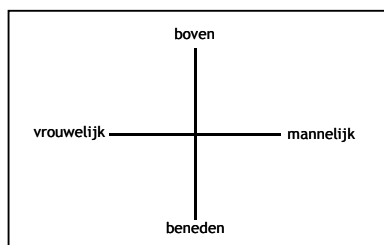
Ondertussen breidde het rijk zich snel uit door de onderhandelingstactieken en de veroveringsdrift van de *Inca's*. Er diende een zekere organisatievorm te ontstaan om het rijk goed te leiden. Aangezien de *Inca* ondeelbaar is bepaalde hij een gecentraliseerde politieke orde, waarbij Cuzco het centrum van het rijk moest zijn en *Korikancha* het absolute middelpunt. Zoals ook de Zon het middelpunt was van de kosmos.

Hier begint mijn verhaal. Er werd voorts besloten dat het rijk een directe representatie moest zijn van de kosmos. Door observatie en interpretatie van de natuur gedurende duizenden jaren was in die streken een heldere kosmologie ontstaan die was gebaseerd op

---

¹ Hilvert Timmer is antropoloog en heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar veranderingen in de rituele en symbolische dimensie van hooglandindianen in Bolivia en Peru. Voor contact met de auteur: info@quintaconciencia.org

de eenheidsgedachte uit de natuur: alles is met alles verbonden. We kunnen de afgeleide principes voor het dagelijks leven gereduceerd weergeven met de volgende twee axioma's: complementariteit en correspondentie. Het eerste principe heeft betrekking op de dubbele natuur van alles dat bestaat, zoals het Chinese yin/yang-principe, oftewel het alomtegenwoordige onderscheid naar mannelijk en vrouwelijk karakter. Het principe van Correspondentie heeft betrekking op het contact dat de bovenwereld heeft met deze wereld en met de onderwereld. De entiteiten die in elk van deze werelden voorkomen staan met elkaar in relatie en zijn symbolisch uitwisselbaar. We kunnen beide principes vangen in het volgende diagram:

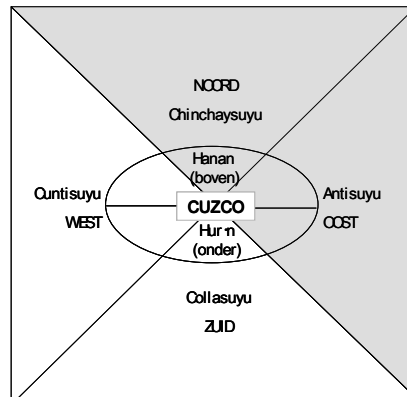
Figuur 1: de eenheid van de basistegenstellingen van de kosmos

Deze kruisvorm zou de vorm zijn waarin de kosmos kan worden belichaamd, aangezien de meest fundamentele wetten in de natuur zich op deze manier tot elkaar verhouden. Het getal 4 zou het natuurlijke getal zijn en had daarom een speciale waarde voor de Inca's. Belangrijke voorbeelden daarvan zijn de vier seizoenen (onderscheid naar regen/droogte en kou/warmte) en de vier zonnewendes in het jaar waaraan de Inca's rituele viering en cultus brachten².

Het was vervolgens de taak van de mens als middelpunt van dit kruis om de polariteiten met elkaar in evenwicht te brengen. De mens achtte zichzelf in staat om invloed uit te oefenen op de kosmische harmonie. Dit kon via ceremoniële weg, maar ook via de handhaving van de sociale en politieke orde die ook naar analogie van de kosmos waren opgesteld. De blauwdruk van de kosmos -de gekruiste axioma's- had voor de politieke organisatie tot gevolg dat het rijk werd opgedeeld in vier delen, waarbij Korikancha het draaipunt was. Het kruis draaide een achtste slag naar links en het Inca-rijk kreeg de naam *Tawantinsuyo*, wat betekent 'de vier streken van de wereld'. Daarmee was ook de stad Cuzco in vier delen opgedeeld (zie figuur 2).

Tegelijkertijd werd Cuzco in *ruimtelijke* zin verticaal verdeeld in drie delen of drie werelden (boven, midden, beneden). Deze verdeling verwijst naar het idee van de drie intergerelateerde werelden. De circulaire verdeling van voornoemde vier streken is de verwijzing naar de cyclische *tijdsbeleving* van de Inca's. Bovendien impliceert het een idee van een kosmische *ruimte* met vier gerelateerde gebieden. Deze vier gebieden van het universum kunnen voorts worden geassocieerd met vier godheden (daarover later meer), vier kardinale richtingen, vier elementen, vier seizoenen en zo verder elk natuurlijk viertal. Links (wit) en rechts (grijs) zijn hierin opnieuw elkaars tegengestelde complementen. Tijd en ruimte hingen voor de Inca's dus samen bij de tekening van de kosmos en waren in zekere zin zelfs elkaars equivalenten.

² Er is duidelijk visueel bewijs voor het feit dat de twee solsticia een belangrijk draaipunt in het jaar voor de Inca's voorstelden. Aan elke kant van Cuzco staan acht grote torens, richting het oosten en het westen, via welke zeer nauwkeurig het moment van de solsticia te bepalen zijn. Het belangrijkste feest vond daarentegen plaats tijdens de lente-equinox die op het zuidelijk halfrond op 21 september plaatsvindt, het moment waarop de dagen langer worden dan de nachten. Dit is nog steeds waar te nemen door de afbeeldingen op de beroemde *Puerta del Sol* in Tihuanacu te interpreteren. Aan het begin van dit belangrijkste halve jaar van de kalender waarin de lente-equinox valt, is de winterzonnwende op 21 juli. Op deze datum begint (nog steeds) het Nieuwe Andino Jaar.

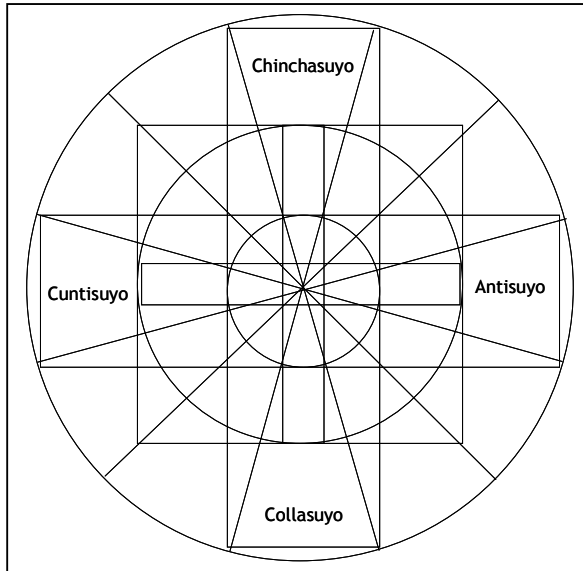
Figuur 2: indeling van het Inca-rijk

Het viertallig stelsel werd vervolgens doorgevoerd in het hele rijk, waardoor Cuzco in gecompriëerde vorm overal aanwezig was en de centrale macht in het hele rijk voelbaar werd. Met andere woorden, omdat deze indeling van Cuzco het wezen van de kosmos representeerde, was elk dorp een uitdrukking van de kosmos, en zelfs elke wijk in deze dorpen! De microkosmos is de makrokosmos. De mens leefde daardoor in hele concrete zin in de sacrale makrokosmische ruimte. Een aardappelveld werd daardoor dan ook niet zo zeer gekwalificeerd op de metrische omvang maar veel meer op de mate van correspondentie met de kosmos (men zette bijvoorbeeld vaak staande stenen in het veld, als fallussymbool, opdat de bevruchtende zon goed was vertegenwoordigd). Dat dit zo ervaren werd doet mij met recht veronderstellen dat wereldbeeld en de omgang met de ruimte nauw samenhangen.

Hoewel de kosmos een zeker evenwicht tussen twee polariteiten zoekt is het nooit precies symmetrisch. Altijd blijkt een kant de voorkeur te genieten, zoals ook een mens een dominante hand (meestal rechts) heeft. Aangezien deze opvatting overal in de natuur is terug te vinden besloten de Inca's eveneens een hiërarchische preferentie aan een van de (twee) kanten toe te kennen. Dit werd het oosten, de mannelijke kant, waar de Zon opkomt, zoals rituele gebouwen ook altijd oost-west zijn georiënteerd en zoals ook de man-vrouw verhouding werd beschouwd. Daarmee werd de oostkant van de wijk, de stad, het rijk en haar bewoners beschouwd als de 'grote broer' ten opzichte van de westkant en de mensen die daar woonden. Op deze manier kende iedere locatie in het rijk een eigen ruimte-coördinaat waaraan aan morele lading was verbonden en die in essentie was gebaseerd op het feit dat iedereen deel uitmaakte van de door de politieke organisatie gerepresenteerde kosmos.

EEN ASTROLOGISCHE VERBINDING?

De parten van de indeling van Cuzco en het gehele rijk wordt wel aangeduid met het begrip *seques*. In werkelijkheid zegt de overleving ons dat het systeem van de *seques* van nog complexere aard was en veel meer lijnen telde dan enkel deze twee. Figuur 3 geeft een completer overzicht.

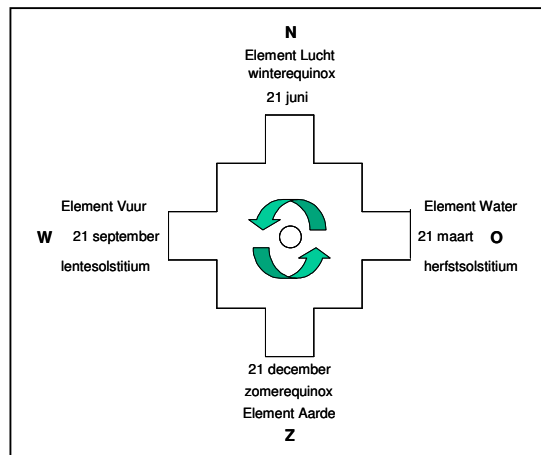

Figuur 3: het hele systeem van de seques vertoont veel overeenkomsten met onze astrologische cirkel. De namen in het figuur zijn de namen van de vier streken.

In het middelpunt kunnen we hier opnieuw Cuzco stellen. Wat daarbij onmiddellijk opvalt is dat het lijnenspel in verrassende mate overeenkomt met de wijze waarop moderne astrologen het systeem van de sterrenbeelden weergeven. Toeval, of is er een natuurlijke (synchronistische) component die zorgt voor overeenstemming van onze waarnemingen en methoden?

DE CHAKANA

Een nog boeiender constatering is dat er zich in de cirkel een symbool ontvouwt dat precies overeenkomt met het meest passende symbool om de kosmologie van de Inca's en de huidige Andes-bewoners uit te drukken. Het is een uitgebreide vorm van het gelijkbenige kruis en omvat in zijn geometrische symboliek niet alleen de twee basisaxioma's van de kosmos, maar vertegenwoordigt nog veel meer. Het betreft hier de *Chakana*, ook wel genoemd het Zuiderkruis of het Andino-kruis, en deze ziet er als volgt uit:

Figuur 4: chakana met toekenning van zonnekalender, seizoenen, windrichtingen en elementen, zoals van toepassing op de beleving van de Andes-beschavingen. De pijlen duiden de rituele richting op het zuidelijk halfrond aan.

Het is een zeer oud symbool dat in vele bouwwerken als versiering of grondvorm voor tempels is aan te treffen. Volgens de hedendaagse indiaanse onderzoeker Mejillones Acarapi zou het voor hun voorouders dienst hebben gedaan als voorspeller van de rotatie van de aarde en het zou de meteorologische kalender zijn geweest³. Daarnaast was het een geometrisch en mathematisch symbool dat orde aan kon brengen. De herkomst van de chakana wordt meestal toegeschreven aan de sterrenconstellatie die op het zuidelijk halfrond is waar te nemen en die bekend staat als het Zuiderkruis. Hoewel het ontstaan en de transformatie van de betekenis gedurende het verloop van de historie moeilijk is te traceren, heeft de chakana zeer waarschijnlijk in een reeks van elkaar opvolgende beschavingen de centrale positie ingenomen binnen het symbolische universum. Om de rijkdom van het symbool te tonen en de wijze waarop de chakana in de historie gebruikt kan zijn als symbolisch, astronomisch en mathematisch instrument bespreek ik hier kort een aantal interpretaties van het symbool, welke tenslotte leiden naar het eindthema.

De symbolische betekenis van de figuur is al grotendeels behandeld. De verticale verbinding tussen boven en onder toont ons het principe van Correspondentie, terwijl de verbinding tussen links en rechts het principe van Complementariteit laat zien. Het middenvierkant is voorts de plaats waar de zon staat als eeuwige entiteit, maar ook waar in praktische zin de mens haar ceremoniële rol vervult om zo alle vier de kanten van het universum in evenwicht te houden. Deze kanten symboliseren tevens de kardinale punten, de vier elementen, de cyclische afwisseling van seizoenen en nog meer. Tijd en ruimte zijn zo in één symbool verweven.

Naast alle symbolische betekenissen zou het figuur door oude civilisaties als Tihuanacu en de Inca's tevens zijn gebruikt als meetkundig en astronomisch instrument. Door een zekere auteur is de chakana de ideale hemelse en aardse geometrische vorm genoemd⁴. De grootste volgeling van dit idee is zonder twijfel Carlos Milla Villena geweest, die in 1983 een opzienbarend geschrift produceerde die in bepaalde kringen voor veel opschudding zorgde. In deze studie presenteert hij de chakana als instrument om pi (3,141592) mee te berekenen. Hij geeft aan dat de vorm van het symbool blijkt geeft van een afwijkend soort mathematische wetenschappen zoals wij die kennen, maar die wel reëel zou zijn toegepast. Dit concept zou zelfs tot materie zijn gebracht in het lijnenspel dat in de stèles van de grote tempelruïnes van Tihuanacu en van de Inca's zijn gehouwen. Als belangrijk voorbeeld daarbij verwijst hij naar afbeeldingen die in *Machu Picchu* in Peru zijn gevonden en naar de befaamde *Puerta del Sol* in het complex van Tihuanacu (dat we zo dadelijk nogmaals tegenkomen) in Bolivia⁵. Samenvattend is er reden om aan te nemen dat het symbool dus de hele kosmos representeerde in zowel morele, politieke, sociale, goddelijke, ruimtelijke, temporele als rekenkundige zin. Dat is niet niks!

DE LIJN VAN VIRACOCHA

Hoe nu is de chakana in fysieke zin toegepast als geometrische uitdrukking van de perceptie van ruimte? We hebben gezien dat het Inca-rijk was ingedeeld op basis van een systeem (de seques) waarvan ik hier wil postuleren dat de chakana eraan ten grondslag lag. Hoewel de bron twijfelachtig is, wil ik dit denkbeeld ondersteunen met het volgende opmerkelijke verhaal dat maar bij weinigen bekend is.

Halverwege de twintigste eeuw werd een onbekende onderzoekster, Maria Scholten, een heel merkwaardig verschijnsel gewaar. Het betreft een virtuele projectie van een lange diagonale lijn die over de aarde loopt en die oude heilige plaatsen kruist. Het lijkt mij vergelijkbaar met de ley-lijnen in Engeland, hoewel ze daar vaak in zichtbare krijtlijnen zijn te aanschouwen. Maria Scholten heeft deze projectie de *Lijn van Viracocha* genoemd, de belangrijkste Zonnegod Viracocha indachtig⁶. De lijn is volgens haar uitwerking onderdeel van een heel geometrisch stelsel van virtuele lijnen die zijn gerangschikt

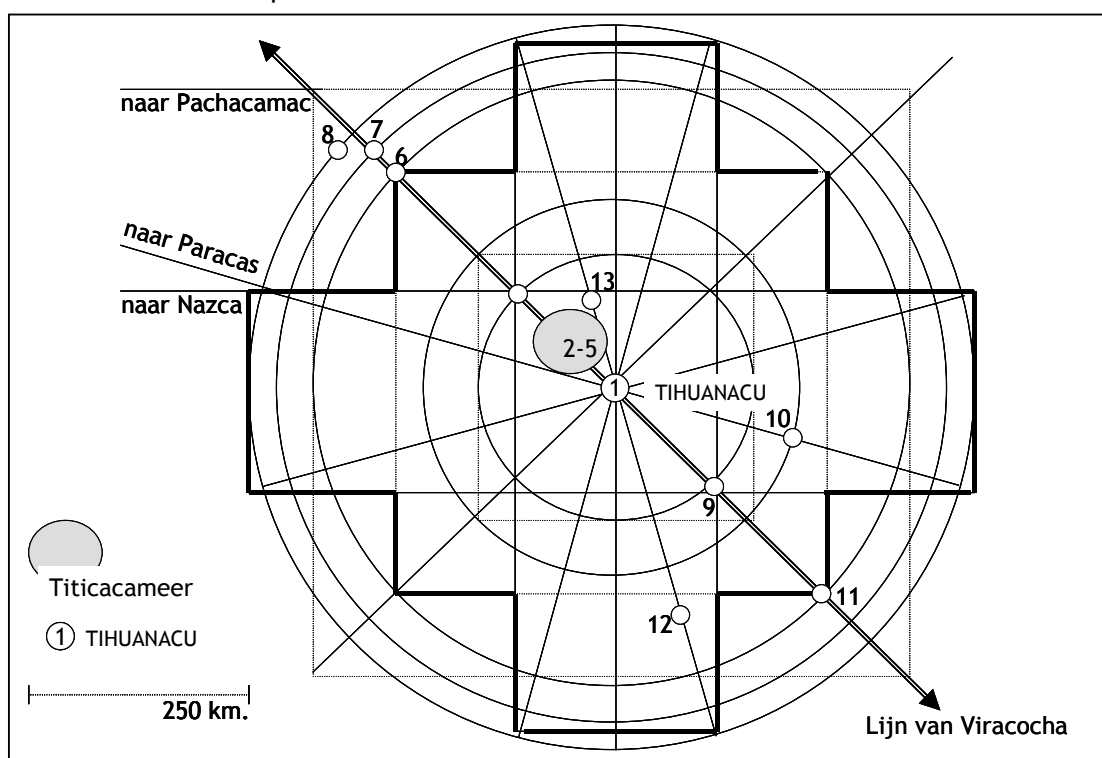
³ in: Ostermann de Petricevic et al 1995a: 262

⁴ Quiroga 1977 : 43-44

⁵ Milla Villena 1983: 240

⁶ Milla Villena 1983: 121-126 & 253

volgens de vorm van de chakana! In figuur 5 is dit te zien. De belangrijkste verbinding is de lijn die 45 graden diagonaal van het noordwesten naar het zuidoosten, of andersom, loopt. Maria Scholten heeft vastgesteld dat de plaatsen en natuurlijke formaties die op deze virtuele lijn zijn te vinden belangrijke plaatsen voor de Inca's en ook eerdere civilisaties omvat⁷. Zoals we in het figuur kunnen zien betreft dat het wel bekende Machu Picchu, Cuzco, de ruïnes van Olantaytampu, Pucará (hoofdstad van het oude gelijknamige rijk), de vier heilige eilanden in het Titicacameer waar de mythologische oorsprong van de Inca's ligt, en zo meer. Zelfs de hedendaagse steden Potosí en Oruro liggen (bij toeval?) op deze lijn. Opmerkelijk genoeg is de locatie waar de lijn in Peru eindigt bovendien precies de locatie waar de Spanjaarden aan wal kwamen om het Incarijk te verdelgen. Het absolute centrum van het figuur is de ruïnestad Tihuanacu, de almachtige hoofdstad van het oude rijk, waar een gebouw staat met het grondvlak in de vorm van een chakana. In deze energetische ruïnestad vierden veel hooglandindianen nog elk jaar het wintersolstitium dat hun nieuwe jaar inluidt. In het midden van de stad staat voorts als middelpunt van de chakana de befaamde *Tempel van de Zon*: de grote stenen poort waar doorheen de weg van het universum loopt.

Figuur 5: Het virtuele lijnenstelsel geprojecteerd op de geografische omgeving van Peru en Bolivia.

⁷ Yampara Huarachi (1995: 53) vult dit beeld aan door de natuurlijke verdeling te tonen van ecologische gronden die elkaar evenwijdig aan deze virtuele lijn afwisselen.

Legenda bij figuur 5:

1 Ruïnestad Tihuanacu	6 Incastad Cuzco	11 stad Potosí
2 Eiland van de Zon	7 Incastad Olanaytampu	12 Berg Tunupa
3 Eiland van de maan	8 Incastad Machu Picchu	13 bekend dorp Carabuco
4 Eiland Taquile	9 stad Oruro	
5 Eiland Amantani	10 stad Cochabamba	

Hetgeen opvalt bij de structuur van de tempels die op de Lijn van Viracocha liggen is dat het grondvlak uit drie vierkanten bestaat. De meeste van de tempels op de *Línea de Viracocha* hebben we bezocht en gecontroleerd op de structuur van het grondvlak. Het blijkt dat inderdaad de voornaamste tempel in elke ruïnestad deze indeling toont, terwijl we dit niet hebben gevonden in tempels die niet op de virtuele lijn liggen. Deze driedeling kan met behoorlijke zekerheid worden geïnterpreteerd als de symboliek van de drie werelden die de Inca's onderscheidden. Een alternatieve verklaring hoorden we van een andere rituele leider die de symboliek van de driedeling interpreteerde als een verwijzing naar de vier voornaamste godheden die elk een mannelijk of een vrouwelijk aspect vertegenwoordigen. De buitenste ring zou dan staan voor Pachamama (Moeder Aarde), de tweede ring voor Pachatata (de zichtbare zon), de binnenste ring voor Mamacocha (de transcendente vrouwelijke kracht) en de plaats in het midden zou als analogie aan de eeuwigheid en aan het brandpunt van het universum verwijzen naar Viracocha, de transcendente Zonnegod. Opnieuw wordt de zon dus in het centrum geplaatst, alwaar zich in fysieke zin de Tempel van de Zon bevindt.

Zo ook zijn veel belangrijke plaatsen waaraan vanuit mythische oorsprong kracht wordt toegeschreven onderling verbonden via het lijnenstelsel. De Nazca-lijnen⁸, de berg Tunupa in Bolivia, Paracas in Peru. Ligt misschien zelfs *Paititi*, het mythische en verloren El Dorado waarheen de laatste Inca is gevlucht, op een van deze lijnen?

Volgens de eenmalige openbaring van een oude paganistische rituele leider uit die streken heb ik vernomen dat hij ervan uitgaat dat de lijnen niet in Peru eindigen. Zij zouden daarentegen de hele wereld omvatten in aaneengeregen chakana-figuren. De *Lijn van Viracocha* loopt over de Himalaya, wat volgens obscure bronnen die verwijzen naar de vermeende authentieke heiligheid van deze bergketens een bevestiging is van de onomstotelijke waarheid van het bestaan van ley-lijnen. Ook de heilige Ayers Rock in Australië is verbonden met een van de horizontale 'lijnen' van de Andes. Volgens dezelfde bron over wiens autoriteit we zouden kunnen speculeren, zouden er vijf plaatsen op aarde zijn die de werkelijke tellurische centra van de planeet vormen. Een van deze centra is Tihuanacu, een andere is ligt in de Himalaya, over de rest bestaat geen duidelijkheid. Een opmerkelijke constatering is dat een diagonale lijn van 45° vanaf de belangrijke heilige plaatsen in Groot-Britannië richting het zuidoosten een heel scala aan mythologische schatkamers kruist zoals Kreta en Egypte. Opnieuw blijft de vraag openstaan naar de betekenis van dergelijke speculatieve, a-causale verbanden. Stimulerend voor de verbeeldingskracht is het in elk geval wel.

Welke waarde aan de vondst van Maria Scholten moet worden toegeschreven lijkt me dan ook tenminste voer voor speculatie. Hoewel het gepresenteerde materiaal verrassend overtuigend lijkt, is het geheel aan vastgestelde gegevens vanuit wetenschappelijk oogpunt moeilijk zinnig te duiden. Als we de theorie niet onmiddellijk afkeuren en er

---

⁸ In het landschap bij het Peruaanse plaatsje Nazca lopen mysterieuze lijnen door het landschap die zijn weggeschraapt van de steenachtige bovenlaag. Enkel vanuit de lucht is goed te zien dat ze figuren vormen variërend van 25 tot 275 meter lengte. Bekend zijn de condor, de spin, de lama, de slang, de hagedis en talrijke vogels. Sommige lijnen hebben zelfs de afmeting van acht kilometer en één zelfs van 65 kilometer. Uit: Westwood, 1999:98-105.

derhalve experimenteel van uitgaan dat de oude civilisaties bewust haar bouwwerken op specifieke plaatsen bouwde, blijft de vraag open hoe de bouwmeesters of religieuze leiders deze plaatsen herkenden en bovendien hoe het mogelijk is dat er een zekere geometrie in bestaat die tenslotte ook nog lijkt op het symbool dat zo belangrijk voor de oude volkeren was. We kunnen hier een poging tot verklaring ondernemen. We weten dat de Andes-beschavingen intuïtief sterk waren verbonden met de natuurlijke omgeving en fenomenen en dat ze intensief het universum bestudeerden, niet alleen om de kosmos te begrijpen maar ook vanuit de overtuiging dat de kosmos de handleiding is om harmonie op aarde te bewerkstelligen. Immers, de macrokosmos kan via de microkosmos worden beïnvloed. Een nabootsing op aarde van de orde in het universum lijkt in dit licht een logische resultante. Desondanks kunnen we er niet van uitgaan dat de bouwmeesters de geografische plaatsbepaling van het geheel aan steden zo precies heeft berekend. De intuïtieve fijngevoeligheid voor bepaalde natuurlijke krachten en fenomenen die op een locatie kunnen heersen lijkt ons veeleer de oorzaak van de bouw van de steden. De perceptie op ruimte bestond daarmee dus veel meer uit intuïtieve componenten dan dat ruimte een geografische grootheid was.

Uit persoonlijke ervaring wil ik bevestigen dat de aanwezigheid op plaatsen die op de *Lijn van Viracocha* zijn gelegen een merkwaardige ervaring tengevolge hebben; als een zeer intensieve beleving van de werkelijkheid. Dit veroorzaakte bij mij de neiging om de kritiek van de wetenschappelijke meetlat even achterwege te laten, aangezien beleving een grootheid is waarmee het wetenschappelijk discours niet uit de voeten kan. Vaak wordt de waarde van beleving bij een analyse daarom vanuit praktische overwegingen achterwege gelaten. Vanuit het perspectief van beleving wordt het mysterie van de theorie van de *Lijn van Viracocha* vooral vergroot, omdat het werkelijk heel goed mogelijk lijkt dat de virtuele lijn een zekere waarheid bezit, welke dat dan ook maar mag zijn. De scepsis van de ratio is daarmee niet overwonnen doch hem is door ervaring de hegemone positie ontnomen.

Volgens de analyse die ik in dit artikel heb gepresenteerd, had de perceptie van de Inca's op Ruimte een duidelijke nadruk op kosmische en intuïtieve componenten. Dit in tegenstelling tot onze perceptie van ruimte als meetbare grootheid. Als we al deze constatering *au sérieux* nemen en beschouwen als onweerlegbare interpretaties dan kunnen we een zeer hoogdravende conclusie trekken: via het systeem van de *seques* en de intuïtieve *chakana-projectie* gebruikten de Inca's hun perceptie op Ruimte om hun rijk een werkelijke representatie te laten zijn van het universum! Niet alleen door naar de werking van de natuur te kijken, en niet alleen door de gang van de zon langs de sterrenhemel te volgen, maar zelfs door het lokaliseren van tellurische stromen om deze vervolgens te gebruiken bij het bepalen van hun woonplaatsen. Of dit betoog nu overtuigend is of niet, relevant is in elk geval mijn afsluitende vraag: is onze statische, eenkennige perceptie op Ruimte niet geworteld in een jammerlijke onderwaardering van onze zintuigen in een natuurlijke wereld vol rijkdom en mysterie?

Relevante boekenlijst:

- MILLA VILLENA, C., *Génesis de la Cultura Andina*. Colegio de Arquitectos, Lima (Peru): 1983
OSTERMANN DE PETRICEVIC, D., et al, *La enigmática etnoastronomía andina*, tomo II, primer encuentro de cosmovisión andina « La Cruz Cuadrada ». Taipinquiri, La Paz (Bolivia) : 1995b
QUIROGA, A., *La Cruz en América*. Ediciones Castañeda, Buenos Aires (Argentinië): 1977
YAMPARA HUARACHI, S., *Pachakutt'i - Kandiri en el Paytiti*. Ediciones CADA/94, La Paz : 1995
VEGA DE LA, G., *The Royal Commentaries of the Ynca Garcilaso de la Vega*, Liberías ABC, Lima : 1979
WESTWOOD, J., *Onze mysterieuze wereld*. Atrium, Alphen aan de Rijn : 1999
ZUIDEMA, R.T., *Reyes y Guerreros. Ensayos de Cultura Andina*. Ed. Manuel Burga, Lima, Fomciencias : 1989
-